

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2009-06-01

UDK 911.3:327(450.36+497.47+497.57)

ZGORNJI JADRAN: PROSTOR KONFLIKTA ALI KOEKZISTENCE?

Milan BUFON

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1

e-mail: milan.bufon@upr.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava političnogeografske podlage nastanka in razvoja političnih meja v zgornjem Jadranu ter podaja nekatere ključne elemente povezave med političnimi transformacijami in transformacijami družbene in etnične strukture v tem zanimivem "kontaktnem" prostoru. V nadaljevanju avtor podaja rezultate opravljenih raziskav, ki prikazujejo strukturo in intenziteto čezmejnih vezi ob slovensko-italijanski in slovensko-hrvaški meji, tudi v odnosu do drugih slovenskih mejnih sektorjev. S pomočjo te analize ugotavlja, kako se na lokalni in regionalni ravni ohranja visoka stopnja potencialne in funkcionalne čezmejne soodvisnosti in povezanosti med obmejnimi prebivalstvom kljub zastoju ali celo poslabšanju meddržavnih odnosov, ki zavirata širjenje evropskih integracijskih procesov na območju.

Ključne besede: zgornji Jadran, politična geografija, čezmejni odnosi

ALTO ADRIATICO: LUOGO DI CONFLITTO O DI COESISTENZA?

SINTESI

L'articolo affronta le cause politiche e geografiche della nascita e dello sviluppo dei confini politici nell'Alto Adriatico e propone alcuni elementi chiave del legame tra la trasformazione politica e la trasformazione della struttura sociale ed etica in quest'interessante area di "contatto". Nel prosieguo l'autore presenta i risultati della ricerca che illustrano la struttura e l'intensità dei legami transfrontalieri lungo i confini sloveno-italiano e sloveno-croato anche rispetto ad altre realtà finitime slovene. Attraverso quest'analisi l'autore verifica come a livello locale e regionale viene conservato un alto livello di potenziale e funzionale interdipendenza e interconnessione transfrontaliera tra le popolazioni di confine, nonostante la stagnazione o addirittura il peggioramento dei rapporti tra i due Stati il che impedisce che nell'area si consolidino i processi d'integrazione europei.

Parole chiave: Alto Adriatico, geografia politica, rapporti transfrontalieri

UČINKI PREOBLIKOVANJA POLITIČNIH MEJA V ZGORNJEM JADRANU

Za območje zgornjega Jadrana, kjer se danes srečujejo države Italija, Slovenija in Hrvaška, gre opozoriti na zelo pomembno dejstvo, da je njegovo zgodovinsko usodo v bistvu krojilo razmerje med etnično in politično mejo, obe ti meji pa lahko potekata bodisi pravokotno ali vzporedno druga z drugo (Bufon, 1993). Tudi na tem območju gre začetke "modernih" teritorialnih držav in s tem "modernih" meja iskati v času med 13. in 15. stoletjem, ko je Beneška republika utrdila svojo istrsko posest. V drugi polovici 13. stoletja je nadzirala že celotno zahodno in južno obalo, večji del severne Istre pa je prevzela v 15. stoletju, ko se je razširila do Prema in prevzela posesti oglejskih patriarhov v Miljah, Bujah in Buzetu. Končni potek pa je tukajšnja meja med Benetkami in Habsburžani dobila ob podpisu mirovne pogodbe leta 1521 in se v bistvu ni več spremenila do konca Beneške republike (1797).

S tem se je nekako oblikovala navpična, tradicionalno politična os istrskega "križa", ki pa je resnici na ljubo vse prej kot premočrna, saj poteka v smeri narobe obrnjene črke "S". Priljubljenejši potek izkazuje historična etnična meja italijanskega oziroma isto-venetskega prebivalstva, ki obsega sedanji slovenski obalni pas od Kopra do Dragonje, kjer zavije v notranjost do Motovuna, nato pa preko Višnjana spet do obale v zaledju Poreča, Rovinja in Pulja. To strnjeno italijansko oziroma romansko etnično ozemlje je torej do nedavnega obsegalo celoten zahodni del Istre skorajda v ravni črti med Kopro in Puljem. Nekako v istem času, se pravi med 12. in 15. stoletjem, se je oblikovala še vodoravna os tega zanimivega istrskega "križa", in sicer etnična meja med slovenskim in hrvaškim prebivalstvom, ki pa do danes ni imela nobene mednarodne funkcije. Slovenska sklenjena naselitev na območju se je tedaj ustavila ob Dragonji ter na črti severno od Buzeta in Rupe ter se v bistvu kasneje ni več spremenila, kar je precej nenavadno, saj to etnično mejo ne "varujejo" nobene izrazitejše naravne pregrade, niti je ni podprla kakšna politična ali trajnejša upravna meja, kakor se je to dogajalo v osrednjem delu sedanje slovensko-hrvaške meje. Sicer pa gre poudariti, da je prav za Istro značilno, da niti navpična romansko-slovanska niti vodoravna slovensko-hrvaška etnična meja nista nikoli predstavljali prave "linearne" jezikovne meje in kulturne ločnice med istrskim prebivalstvom, saj so tako etnične identitete kot odgovarjajoči jeziki na tem ozemlju prehajali drug v drugega in se ne le v mestih, ampak tudi na podeželju med seboj močno prepletali in združevali v skupno, multikulturno istrsko identiteto (Darovec, 2008).

Politična funkcija vertikalne osi istrskega "križa" se je nekako ohranila tudi po razpadu Beneške republike, ko je sicer celotno Istro prevzela Avstrija in jo priključila

deželi Kranjski, saj so za zahodno in južno Istro tedaj oblikovali začasno pokrajinsko vlado s sedežem v Kopru. Za časa kratkotrajne francoske zasedbe (1805–1813) je nekdanja beneška Istra sestavljala v okviru Ilirskih provinc istoimensko pokrajino s sedežem v Trstu, preostali del polotoka pa je sodil v hrvaško provinco s sedežem v Karlovcu. Funkcija stare beneško-avstrijske meje je prenehala torej šele po ponovni priključitvi Istre k Avstriji, ko je celoten polotok postal enotna administrativna enota s sedežem v Pazinu, medtem ko je bil Istri priznan status dežele šele leta 1861. Tedaj je postal sedež deželnega zbora Poreč, sedež glavarstva in magistrata pa Rovinj. To stanje se je nato ohranilo do konca prve svetovne vojne, ko je Istro prevzela kraljevina Italija; leta 1923 je postala provinca s sedežem v Pulju, glede na prejšnji obseg pa je zgubila občini Milje in Dolina, ki sta bili priključeni Tržaški pokrajini, v okviru katere obstajata še danes, ter del skrajnega severovzhodnega ozemlja z Materijo, Podgradom, Jelšanami in obalni pas med Plominom in Opatijo, ki sta leta 1924 prešla v novonastalo Reško pokrajino. Po zadnji vojni so bili opravljeni nekateri poskusi revitalizacije politične funkcije navpične osi istrskega "križa", za katero se je posebno zavzemala italijanska stran. Kot delni rezultat teh prizadevanj lahko štejemo tako imenovano Morganovo linijo, ki je od pomladi 1945 do zaključka mirovnih konferenc konec leta 1947 razdeljevala anglo-ameriško od jugoslovanske okupacijske cone znotraj spornega ozemlja med "historično" avstrijsko-italijansko mejo in po prvi vojni nastalo rapalsko mejo. Sicer pa je v tem času pridobivala na veljavi dotlej skoraj povsem zanemarjena vodoravna os tega "križa", predvsem po tem, ko je bil istrski polotok skoraj v celoti vključen v Jugoslavijo in je slovensko-hrvaška etnična meja prvič pridobila status upravne meje med republikama, funkcijo politične meje pa po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške leta 1991.

Pogovori med velesilami in prizadetimi stranmi glede nove razmejitev, ki so v Londonu, Parizu in New Yorku potekali do konca leta 1946, so zanimivi, ker prinašajo tudi različne političnogeografske interpretacije istega območja. Italijanski memorandum je sedaj na primer zagovarjal Wilsonovo črto, za katero se je po prvi svetovni vojni ogrevala jugoslovanska stran, in poudarjal, kako slednja z geografskega vidika predstavlja italijansko vzhodno naravno mejo po razvodnici med Jadranom in Črnim morjem, s historičnega vidika pa vzhodno latinsko civilizacijsko mejo. Z etničnega vidika je italijanska stran izpostavljala notranje ravnovesje med slovanskim in romanskim prebivalstvom, saj naj bi v Julijski krajini živelo okoli 550 tisoč Italijanov in 400 tisoč Slovanov, predvsem pa je izpostavljala ekonomske vidike take razmejitev, ki bi ohranjala zaključene družbeno-gospodarske enote. Pri tem se je želela sklicevati predvsem na ameriško stališče pri razmejitvi Koroške po prvi svetovni vojni. Po drugi strani je jugoslovanska stran pri svojih

zahtevah izhajala iz sprejetih resolucij jeseni 1943, po katerih se je zavzemala za priključitev ne le celotne Primorske, se pravi ozemlja med historično mejo in rapalsko mejo, ampak tudi drugih ozemelj do zahodne slovenske etnične meje, ter Istre, Reke s Kvarnerskimi otoki, Zadra in Dalmacije. Zavzemala se je zlasti za mejo po etničnem principu, pri čemer je poudarjala, da živi v Julijski krajini okrog 600 tisoč Slovencev in Hrvatov ter le 300 tisoč Italijanov, od tega polovica v Trstu. V tem smislu pa se je zavzemala predvsem za teritorialni pristop pri določanju etnične meje, ki bi se moral nasloniti na mejo med podeželskim prebivalstvom, saj so po mnenju jugoslovanske strani etnično mešana mesta pripadala njihovemu zaledju in ne obratno, kot je trdila italijanska stran. Drugi elementi, ki jih je jugoslovanska stran izpostavila, so bili z geografskega vidika naravna meja, ki je po njenem videnju potekala po geotektonski ločnici med alpskim in dinarskim sistemom, z ekonomskega vidika pa popolna avtonomija, ki jo je bila pripravljena dopustiti Trstu in njegovemu pristanišču pri povezovanju s srednjeevropskim zaledjem (Klemenčič, Bufon, 1991).

Povojni razmejitveni postopek je v bistvu sledil konceptu "luščenja čebule", saj so v smislu razreševanja ozemeljskih sporov najprej "odstranili" oba ekstrema, se pravi pokrajini Videm in Zadar, ki so ju dodelili Italiji oziroma Jugoslaviji. Preostalo je bolj problematično območje Goriške in Istre ter še posebej Trsta, simbolno in ekonomsko najpomembnejšega središča zgornjega Jadrana, ki pa je, kljub fašistično-iredentistični mitologiji o "najbolj italijanskem" mestu, hkrati tudi posebej multikulturni značaj spornega obmejnega ozemlja. Francoski "kompromisni" predlog, za katerega velja, da je bil pripravljen na osnovi "etničnega ravnovesja", je ozemlje med historično beneško-avstrijsko mejo in rapalsko mejo razdelil tako, da je v goriškem sektorju še najbolj sledil principu etnične meje, sicer pa izhajal iz težnje, da obe največji mesti (Gorico in Trst) prepusti italijanski strani, večji del zaledja pa Jugoslaviji. Zaradi nasprotovanja Jugoslavije takšni rešitvi so sicer začasno pustili vprašanje delitve tržaškega ozemlja z delom Istre odprto, vendar je tudi tu naposled prišel v ospredje isti princip. Izgubo obeh mest in dela slovenskega etničnega ozemlja v videmski pokrajini (Kanalsko dolino, Rezijo in Beneško Slovenijo, kjer je živelo okrog 20 tisoč Slovencev) so kompenzirali na ta način, da so Jugoslaviji dodelili večji del etnično mešanega ozemlja v Istri, saj je prevladalo prepričanje, da bi morebitne italijanske enklave na tem območju ne mogle zaživeti in bi predstavljal vir nadaljnjih konfliktov (Moodie, 1950).

V resnici je torej nad principom etnične meje ali vsaj etničnega ravnovesja pri razmejevanju prevladal princip funkcionalnosti. V etnično-jezikovnem pogledu je namreč v Julijski krajini (z Reko) med obema vojnoma živelo okrog 430 tisoč Italijanov, okrog 310 tisoč Slovencev in okrog 125 tisoč Hrvatov, nova meja po delitvi STO pa je

prepustila Italiji okrog 80 tisoč Slovencev (katerim gre prišteti še Slovence v videmski pokrajini), Jugoslaviji pa okrog 150 tisoč (na osnovi popisnih podatkov iz leta 1910) do 200 tisoč (na osnovi kasnejših ocen – glej zlasti Schiffrer, 1946) Italijanov (na območju Zadra in Dalmacije je živelo še okrog 15–20 tisoč Italijanov). Omeniti velja seveda, da so popisni podatki in ocene o strukturi prebivalstva lahko dokaj sporni, o čemer pričajo že zelo različne statistike, ki sta jih na mirovni konferenci predstavili obe strani. V tem pogledu je dovolj zgovorno dejstvo, da je na primer število Italijanov v Istri od avstrijskega popisa leta 1910 do italijanskega popisa leta 1921 poskočilo od 135 tisoč na več kot 180 tisoč oseb ter samo na 80 tisoč ob prvem jugoslovanskem popisu leta 1948 (Bufon, 1997). Tako velika nihanja pa nikakor niso bila le posledica migracijskih tokov, temveč bolj ali manj "prostovoljnih" prestopov iz ene skupine v drugo, kar je splošna značilnost kontaktnih območij, v katerih se prebivalstvo nekako mora ali želi prilagoditi sproti oblasti. Dejanski "eksodus" italijanskega prebivalstva se je tedaj namreč šele pričel in povzročil redukcijo tega avtohtonega elementa v Istri na samo okrog 20 tisoč oseb. Drugi pomemben element, ki ga gre omeniti ob delitvi STO, je, da je bil z njim odpravljen tudi zadnji preostanek tradicionalne vertikalne politične delitve istrskega polotoka, ki je pomenila tudi delitev med območjem romanske in slovanske dominantnosti (Bufon, 1993; 2001).

Z uveljavitvijo najprej republiške meje med Slovenijo in Hrvaško ter nato politične meje med novima državama se sedaj tu srečujemo le s horizontalno politično ločnico med slovenskim in hrvaškim ozemljem, ki se dokaj dobro ujema z etnično mejo med obema skupinama. To pomeni v grobem tudi, da je hrvaška stran na koncu po nadaljnji politični delitvi nekdanjega spornega ozemlja še največ pridobila na račun italijanske strani, saj je na ozemlju sedanje Slovenije med obema vojnoma živelo le okrog 25 tisoč Italijanov, medtem ko je bilo oziroma ostaja Slovencev na območju sedanje Italije med 80 in 100 tisoč (Bufon, 1992; 2003a). Nekateri proučevalci poudarjajo, da je v zameno za to "žrtev" Slovenija s Koprskim primorjem pridobila izhod na morje, vendar je šlo pri tem dejansko za izmenjavo: tradicionalna slovenska obala se je namreč nahajala med Trstom in Tržičem, saj so tu delovali edini slovenski ribiči in pomorci, medtem ko je bila sedanja slovenska obala povsem v rokah italijanskih ribičev in pomorcev, ki so tudi gospodarsko izkoriščali območje Piranskega zaliva. Prav to zgodovinsko dejstvo je danes glavni slovenski adut pri zahtevi po priključitvi večjega dela akvatorija v tem zalivu Sloveniji, medtem ko hrvaška stran vztraja pri običajni praksi srednje linije. Tudi to sodi med paradokse, ki jih je Memorandum o soglasju vnesel v prostor zgornjega Jadrana.

Sicer pa so učinki memorandumov o soglasju različni in pomembni (Bufon, 2005). Najprej gre omeniti, da je

privedel do rahle spremembe poteka mejne črte po Miljskih hribih v korist jugoslovanske strani, tako da bi se slednja bolje ujemala z etnično mejo in prepustila slovenski strani nekoliko večji akvatorij za izgradnjo novega pristanišča v Kopru. Za razliko od mirovnega sporazuma je memorandum vseboval tudi določila v korist slovenske manjšine v coni A ter italijanske v coni B. V tem smislu je bil Posebni statut zasnovan dokaj recipročno in je podrobno opisal narodne pravice obeh skupnosti. V zaupnih notah so italijanske oblasti zagotovile finančno pomoč pri izgradnji slovenskega Kulturnega doma v Trstu ter obljubile, da bodo slovenski skupnosti v tem mestu vrnila še kakšno stavbo, ki ji je bila odvzeta v fašističnem obdobju. Dogovorjena je bila tudi ustanovitev novega slovenskega denarnega zavoda v Trstu. Poleg tega se je Italija zavezala plačati Jugoslaviji 30 milijonov dolarjev za poravnavo medsebojnih terjatev in ustanovljena sta bila italijanski konzulat v Kopru in jugoslovanski v Trstu. Sicer je večino pravic, o katerih je govora v Posebnem statutu, slovenski skupnosti na Tržaškem že prej ponovno vzpostavila anglo-ameriška uprava, vendar je sedaj Posebni statut predstavil tisto osnovno platformo, za katero si je slovenska manjšina v Italiji kasneje prizadevala, da bi bila razširjena na celotno ozemlje njene zgodovinske naselitve. Dejansko je bila ta osnova glede vzpostavljanja in vzdrževanja slovenskega šolskega sistema ter dvojezičnega poslovanja in dvojezičnih tabel v občinah ali delih občin, kjer je bila manjšina bolj konsistentno zastopana, bolj *via facti* kot *de iure* razširjena tudi na Goriško, nekako vzporedno s sprejemom določil videmskega sporazuma, nikoli pa ni ta osnova dosegla Slovencev v Videmski pokrajini, kjer se je obmejno območje spremenilo v nekakšno "vojno krajino", v kateri so se izvajali močni asimilacijski pritiski na slovensko prebivalstvo, tudi zaradi dejavnosti tajne protikomunistične organizacije *Gladjo*, ki je delovala pod okriljem pakta NATO.

Na jugoslovanski strani je pridobitev cone B z določili Posebnega statuta na formalni ravni pripomogla k izboljšanju položaja italijanske skupnosti v Istri, na katero so dotlej oblasti izvajale dokajšen pritisk zaradi preteče zahteve po plebiscitu. Vendar pa se ta pritisk ni povsem polegel, kljub temu da je bila sedaj Jugoslavija pripravljena manjšini ponuditi čedalje boljše pogoje, začeniši z institucionalizirano dvojezičnostjo ter zagotovljenim političnim zastopstvom na vseh ravneh političnega odločanja. Po drugi strani si je italijanska stran prizadevala, da bi čim več italijanskega prebivalstva "na izgubljenih ozemljih" pritegnila k sebi, z njim nekako "bonificirala" pretežno slovenske kraje v okolici Trsta ter obenem ohranila stanje napetosti in začasnosti ob meji, ki ji kljub mednarodnim določilom ni priznavala dokončnega statusa (Volk, 2004). Neposredni rezultat Memoranduma o soglasju je bilo zato predvsem izredno demografsko gibanje: na tisoče prebivalcev ozemelj, ki so bila dodeljena Jugoslaviji, je namreč iz političnih in

ekonomskih razlogov emigriralo v Italijo, na tisoče prebivalcev Trsta in njegove okolice pa se je istočasno, zlasti zaradi ekonomske krize po odhodu Anglo-američanov ter političnega pritiska na projugoslovansko orientirano prebivalstvo, odločilo za emigracijo v Avstralijo, Argentino ali samo Jugoslavijo. Omeniti velja tudi, da se je preko Trsta na "zahod" zateklo več tisoč slovenskih političnih emigrantov, ki so večinoma nadaljevali pot v Južno Ameriko. Še posebej je bilo pod udarom etnično-jezikovne "normalizacije" tržaško-istrsko območje, čeprav ne gre pozabiti, da se je ta v odnosu do ne-italijanskega prebivalstva načrtno pričela že po prvi svetovni vojni. Kakor je razvidno iz spodnje tabele, se je v prvi polovici 20. stoletja še zlasti spremenila etnično-jezikovna struktura mest: v Trstu se je delež Slovencev zmanjšal od četrtine na desetino, v Kopru, Pulju in Reki pa se je dotlej dominantna italijanska skupnost zredicirala na številčno skromno manjšino.

Tabela 1: Spreminjanje etnične strukture nekaterih izbranih mest v zgornjem Jadranu (v %).

Table 1: Transformation of ethnic structure in some selected cities in the Upper Adriatic (in %).

	Leto	Italijani	Sloven- ci	Hrvati in drugi jugosl. narodi	Nemci in drugi
Trst (Trieste)	1910	64,7	24,8	1,0	9,5
	1991	84,0	10,0	3,0	3,0
Koper (Capodistria)	1910	78,2	18,5	1,3	1,9
	1991	2,2	82,4	15,4	–
Pula (Pola)	1910	52,0	4,9	23,2	19,9
	1991	8,1	1,9	88,0	2,0
Reka (Fiume)	1910	48,6	4,7	26,7	19,9
	1991	1,8	1,6	95,7	0,9

Op. Vrednosti za leto 1991 za Trst predstavljajo le oceno.
Vir: Bufon, 1992; Perselli, 1993.

Na osnovi opravljenih raziskav lahko ugotovimo, da se je s samega območja Istre (brez Reke, Kvarnerja in Dalmacije) izselilo okrog 100 tisoč oseb, kar 65 tisoč priseljencev pa so italijanske oblasti namestile v Tržaški pokrajini in zanje zgradile povsem nove zaselke, zlasti v vzhodnem tržaškem predmestju ter v okolici, kjer je dotlej prevladovalo slovensko prebivalstvo. V tem smislu se je v Trstu osredotočil dobršen del italijanskega oziroma italijansko orientiranega prebivalstva Istre, ki je ostalo še nadalje tesno navezano na lastno izvorno ozemlje in s tem vplivalo na marsikatero odločitev italijanskih centralnih in lokalnih oblasti. Trst je na ta način, kljub dvojni meji, ki ga ločuje od glavnine svojega istrskega zaledja, postal novi "Caput Istriae" in prevzel s tem novo funkcijo oziroma orientacijo, saj je bil vse dotlej tradicionalno bolj "kontinentalno" usmerjen (Bufon, 1993).

Skratka, opaziti je več protislovnih teženj pri prilagajanju družbene strukture in družbenih sistemov obstoječi politični organizaciji prostora: po eni strani so tu težnje po normalizaciji in funkcionalni ureditvi čezmejne komunikacije ter obmejne strukture na družbeno-kulturnem in družbeno-ekonomskem področju, zlasti na lokalni ravni, po drugi strani pa težnje po ohranjanju stanja napetosti in mejne zaprtosti, predvsem na meddržavni ravni, kar je dovedlo do precejšnjih razlik med intenzivnostjo funkcionalnih čezmejnih vezi, ki so se sčasoma razvile med obema stranema, ter skromnostjo in hladnostjo institucionalnih čezmejnih vezi, ki so se nekoliko otoplile le po podpisu osimskega sporazuma leta 1975. Ta sporazum je posvečal precejšnjo pozornost gospodarskim vprašanjem obmejnega območja in je med drugim poskrbel za ustanovitev mešane italijansko-jugoslovanske trgovinske zbornice, mešane komisije za probleme vodnega gospodarstva in mešanih podjetij za regulacijo vodnih režimov Soče, Idrije in Timave-Reke ter celo za gradnjo novega plovnega kanala med Jadranskim morjem in donavskim rečnim sistemom in nenazadnje za oblikovanje skupne ribolovne cone v Tržaškem zalivu (Klemenčič, Bufon, 1991). Skratka: osimski sporazum je uvedel vrsto zelo "inovativnih" oblik skupnega upravljanja obmejnega ozemlja, ki jih morda prav zato obe strani še do danes nista znali povsem konkretizirati. Sicer pa gre pri razvoju čezmejnih vezi poudariti dva pomembnejša elementa. Prvi zadeva potencialno vlogo lokalnih skupnosti in manjšin, še posebej na tržaško-istrskem območju, kjer je manjšinska struktura bolj enakomerno razporejena na obeh straneh državne meje. Drugi še ne dovolj uveljavljen element zadeva institucionalno čezmejno sodelovanje, ki bi moralo privedi do skupnega oziroma koordiniranega planiranja obmejnega območja. V tem okviru bo treba poiskati tudi skupne poglede na strategijo razvoja primarnih prometnih linij ter obeh pristanišč, Trsta in Kopra, ki sta se v povojnem obdobju, kljub skorajda zanemarljivi zračni razdalji, razvijali eno mimo drugega. Če namreč politične meje vnašajo v obmejni prostor določeno podvajanje obmejnih funkcij, pa je za proces čezmejnega povezovanja in integracije značilno, da vnaša v to strukturo povsem drugo perspektivo.

Dokaj nenavadno je dejstvo, da se ta "osimski duh" čezmejnega sodelovanja ni okreplil in razvil po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 ter po njenem vstopu v EU leta 2004 in v schengenski prostor leta 2007. Kljub prisotnosti intenzivnih funkcionalnih čezmejnih vezi med obmejnimi prebivalstvom, sosednje države na območju zgornjega Jadrana niso uspele razviti nobene nove pobude na področju institucionalne integracije, ob zastoju slovensko-italijanskih odnosov pa je prišlo celo do poslabšanja odnosov med Slovenijo in Hrvaško zaradi še nerazrešenih drobnih mejnih sporov, pri katerih bi lahko obe državi s pridom "uporabili" instrumente, ki so jih najprej londonski memorandum in nato osimski sporazumi

vnesli pri "normalizaciji" italijansko-jugoslovanskih odnosov. Prostor, ki je postal širše znan kot "model" odpiranja in preseganja meja v geopolitično deljeni Evropi (Bufon, Minghi, 2000; Bufon, 2002), se sedaj zaradi zaostajanja državne politike za družbenimi dogajanjem celo paradoksalno "uveljavlja" kot okolje potencialne konfliktnosti in napetosti sredi reintegriranega kontinenta.

ČEZMEJNE VEZI PREBIVALSTVA NA OBMOČJU ISTRSKE "TROMEJE" IN STRUKTURA FUNKCIONALNE POVEZANOSTI OBMEJNEGA PROSTORA

Ta dokaj neugodna meddržavna situacija pa se večinoma ne sklada s stanjem "na terenu", kjer so podrobne raziskave, ki so bile opravljene konec 90. let prejšnjega stoletja in so zajele nad 750 gospodinjstev na območju slovenske Istre ter v sosednjih obmejnih krajih v Italiji in na Hrvaškem, pokazale na zelo izrazito čezmejno soodvisnost obmejnega prebivalstva (Bufon, 2001). Ta se naslanja na obstoj skupnega sorodstvenega omrežja, ki izraža hkrati prostorski obseg preteklih in potencialni obseg sedanjih čezmejnih vezi na družinski ravni. Sorodnike v eni ali obeh sosednjih državah ima namreč skupno 77 odstotkov vprašanih, največ, okoli 85 odstotkov, v slovenskem obmejnem pasu z Italijo in v hrvaškem obmejnem pasu s Slovenijo, najmanj, od 65 do 70 odstotkov, pa v urbanem in notranjem delu slovenske Istre ter v italijanskem obmejnem pasu s Slovenijo. Skupaj ima v Italiji sorodnike 64 odstotkov intervjuvanih v Sloveniji in 71 odstotkov vprašanih na Hrvaškem, v Sloveniji 65 odstotkov intervjuvanih v Italiji in 45 odstotkov vprašanih na Hrvaškem ter na Hrvaškem 13 odstotkov intervjuvanih v Italiji in 38 odstotkov vprašanih v Sloveniji. Ta povprečja kažejo na določeno "gradacijo", ki se jasno ujema s privlačnostjo različnih območij v čezmejnem selitvenem gibanju in se zmanjšuje od Trsta navzdol. Kljub temu pa sta določena stanovitnost teritorialnih vezi in večje čezmejno ravnovesje v sorodstvenem razmerju opazna med posameznimi obmejnimi pasovi, kar je mogoče razbrati že iz dejstva, da deleži sorodnikov na drugi strani meje znašajo 65 odstotkov na obeh straneh slovensko-italijanske meje, na slovensko-hrvaški meji pa se gibljejo od okoli 40 odstotkov na slovenski strani do okoli 45 odstotkov na hrvaški.

Podobno in v marsičem komplementarno podobo te strukture daje tudi mreža čezmejnih poznanstev. Skupno ima znance v eni ali obeh sosednjih državah istrske "tromeje" 77 odstotkov vprašanih, največ v hrvaškem obmejnem pasu s Slovenijo in slovenskem obmejnem pasu z Italijo (skoraj 90 odstotkov), najmanj pa v urbanem in notranjem delu slovenske Istre (okoli 65%). Struktura osebnih čezmejnih vezi po kraju bivanja znancev pa je v posameznih območjih precej različna: v Italiji ima znance 77 odstotkov vprašanih na Hrvaškem in 58 odstotkov vprašanih v Sloveniji; v Sloveniji ima znance 75 odstotkov vprašanih v Italiji in 71 odstotkov vprašanih na Hr-

vaškem; na Hrvaškem pa komaj 46 odstotkov vprašanih v Sloveniji in slabih 38 odstotkov vprašanih v Italiji. Na tem področju je razvidno večje sorazmerje za slovensko-italijansko obmejno območje, kjer ima na sosednji strani meje znance v povprečju od 75 do 80 odstotkov vprašanih, medtem ko ima na slovensko-hrvaškem mejnem odseku na hrvaški strani znance v sosednji državi skoraj 75 odstotkov vprašanih, na slovenski strani pa komaj nekaj nad 50 odstotkov vprašanih. Na obeh straneh tega mejnega odseka prevladuje usmerjenost k italijanskim sosedom, kjer ima znance skoraj 55 odstotkov vprašanih v Sloveniji in skoraj 85 odstotkov vprašanih na Hrvaškem. Iz tega izhaja, da ima med obravnavanimi obmejnimi območji najmanjšo predispozicijo do vzpostavljanja osebnih čezmejnih vezi slovenski obmejni pas s Hrvaško. Podobno "zadržanost" odkrijemo v preostalem območju slovenske Istre, kjer ima v Italiji znance okoli 50 odstotkov vprašanih, na Hrvaškem pa 45 odstotkov vprašanih ter v "notranji" hrvaški Istri, kjer ima znance v Sloveniji oziroma Italiji okrog 60 odstotkov vprašanih.

Iz povedanega izhaja, da znaša skupna mera *družbene povezanosti* na območju istrske "tromeje" ob slovensko-italijanski meji okoli 60 odstotkov na regionalni in okoli 15 odstotkov na lokalni ravni, ob slovensko-hrvaški meji pa okoli 30 odstotkov na regionalni in okoli 5 odstotkov na lokalni ravni. Razmerje med sorodstvenimi in medosebnimi vezmi je večinoma uravnoteženo ob slovensko-italijanski meji, medtem ko je ob slovensko-hrvaški meji obseg medosebnih čezmejnih vezi znatno večji od sorodstvenih.

Pri obravnavi *funkcionalnih oblik čezmejne povezanosti* sta najbolj relevantni intenziteta in tipologija čezmejnega obiskovanja. Glede na skupne navedbe je večina anketiranih oseb navedla, da kraje v sosednjih državah obiskuje enkrat mesečno ali redkeje (43%). Tej skupini po pomenu sledijo tisti, ki sosednje kraje obiskujejo dvakrat do trikrat mesečno (29%), medtem ko deleži navedb pogostejših obiskov (okoli 15%) ustrezajo deležem tistih, ki sosednjih krajev ne obiskuje nikoli. Glede destinacije čezmejnih gibanj je zanimivo, da se obravnavano območje razdeli v dve dokaj ločeni enoti: na eni strani sta območji Italije in Slovenije, kamor gredo intervjuvani v veliki večini nekajkrat mesečno ali občasno (do 75% navedb), medtem ko je navedb pogostejših obiskov do 20 odstotkov (od tega odpade na tedenske obiske okoli 10 odstotkov, na večkratne obiske v tednu ali dnevne obiske pa do 10 odstotkov navedb); na drugi strani je območje Hrvaške, kamor gre večina (nad 55%) intervjuvanih s sosednjih območij istrske "tromeje" le občasno, se pravi enkrat mesečno ali redkeje, nikoli pa skoraj tretjina vprašanih. Ker je to očitno bolj koriščenje letnih počitniških bivanj kot pa sprotnih funkcionalnih obiskov, so navedbe pogostejših obiskov redkejši in obsegajo do 10 odstotkov primerov pri potovanjih, ki se ponavljajo nekajkrat mesečno, in samo do 5 odstotkov pri rednih tedenskih ali dnevnik obiskih.

Različna je tudi orientacija intervjuvanih v italijanskem, slovenskem in hrvaškem delu istrske "tromeje" pri navajanju pogostosti čezmejnih obiskov. Intervjuvani v Italiji in Sloveniji imajo glede tega bolj sorodne navade: dnevnik ali večkrat tedenskih čezmejnih obiskov je pri njih nekaj manj kot 5 odstotkov, enkrat tedenskih približno 10 odstotkov, večkrat mesečnih med 15 in 20 odstotkov, redkejših obiskov približno 50 odstotkov, nikoli pa ne obiskuje sosednjih krajev približno 15 odstotkov vprašanih. Pri intervjuvanih na Hrvaškem so večkrat tedenska ali dnevna potovanja v eno ali drugo sosednjo državo obsegala do 5 odstotkov navedb, enkrat tedenski obiski do 10 odstotkov, večkrat mesečni približno 50 odstotkov, redkejši pa okrog 30 odstotkov navedb; nikoli ne obiskuje sosednjih krajev tu manj kot 10 odstotkov vprašanih. Iz tega lahko sklepamo, da so prebivalci hrvaškega dela Istre rednejši obiskovalci krajev v sosednjih državah kot prebivalci slovenskega in italijanskega dela tega območja, kjer prevladujejo sporadične oblike čezmejnih obiskov, čeprav so pri njih v primerjavi z intervjuvanimi na Hrvaškem nekoliko številnejši primeri rednih tedenskih ali celo dnevnik obiskov.

Poleg frekvence obiskovanja sosednjih krajev pa nas je zanimal še en vidik časovne distribucije čezmejnih obiskov, in sicer njihova razporeditev v tednu oziroma med delavnike in praznike. V tem pogledu obstajajo med območji precejšnje razlike: intervjuvani na Hrvaškem so obe sosednji državi obiskovali pretežno ob delavnikih (od 45 do 50% navedb), tako kot so delavnike izbirali za svoja potovanja v Italijo tudi intervjuvani v Sloveniji (okoli 50% navedb), medtem ko je Hrvaška za intervjuvane v Italiji in Sloveniji, kakor smo že nakazali, očitno koriščenje prostega časa, saj tja potuje ob koncu tedna ali ob praznikih skoraj 65 odstotkov vprašanih v Sloveniji in nad 75 odstotkov vprašanih v Italiji; Slovenija je, končno, za vprašane v Italiji cilj čezmejnih obiskov tako ob delavnikih kot praznikih za 45 odstotkov vprašanih in samo ob koncu tedna oziroma praznikih za nekaj več kot 40 odstotkov vprašanih.

Izhajajoč iz dosedanje izkušnje pri obravnavi obmejnih območij in funkcionalnih vidikov čezmejnega povezovanja, smo tudi na primeru istrske "tromeje" opredelili sedem različnih motivacijskih sklopov: obisk sorodnikov (in znancev), nakupi, obisk gostiln, oskrba z bencinom, delo, izlet (in rekreacija) ter drugi vzroki. Pri obiskih krajev v Italiji prevladujejo med intervjuvanimi v Sloveniji in na Hrvaškem primarno motivi nakupov, ki nastopajo v povprečju pri 85 odstotkov primerov v Sloveniji in kar v 93 odstotkov primerov na Hrvaškem, sekundarno pa motivi obiska sorodnikov (in znancev), ki jih navaja v povprečju 43 odstotkov anketiranih v Sloveniji in 58 odstotkov vprašanih na Hrvaškem. V manjši meri nastopata kot motiv potovanja v Italijo še "delo" (pri 19 odstotkov vprašanih v Sloveniji in 11 odstotkov vprašanih na Hrvaškem) in "izlet" (pri 13 odstotkov vprašanih v Sloveniji in 12 odstotkov vprašanih na Hrvaškem). Pri

motivih obiska krajev v Sloveniji se struktura navedb med vprašanimi v Italiji in na Hrvaškem dokaj razlikuje. Intervjuvani v italijanskem delu istrske "tromeje" so izpostavljali zlasti motive "izleta" in "oskrbe z bencinom" (med 70 in 75% primerov), pred "obiskom sorodnikov" (okoli 35%), "obiskom gostiln" (okoli 25%), "nakupi" (okoli 20%), "delom" in drugimi vzroki (med 5 in 10%). Med intervjuvanimi na Hrvaškem prevladujeta motiva "nakupov" (65%) in "obiska sorodnikov" (40%), pred "izletom" (15%), "delom" in "oskrbo z bencinom" (med 5 in 10%). Spet drugačne so navedbe najbolj pogostih motivov obiska krajev na Hrvaškem med vprašanimi v italijanskem in slovenskem delu istrske "tromeje", pri čemer ne prihaja samo do razlik v tipologiji navedb, ampak tudi do različne intenzivnosti samih navedb. Intervjuvani v Italiji so tako izpostavili zlasti motiv "izleta" (nad 65% primerov), pred "obiski sorodnikov" in "obiskom gostiln" (okoli 10%), medtem ko so intervjuvani v Sloveniji kot primarni in skorajda edini vzrok potovanja na Hrvaško enakovredno omenjali motiva "obiska sorodnikov" in "izleta", ki pa sta obsegala le manj kot 35 odstotkov primerov. To pomeni, da so bili prebivalci slovenske Istre le malo zainteresirani za potovanja v svojo južno soseščino ne glede na izbran motiv.

Skratka, iz zgornjih podatkov razberemo, da po lastnih navedbah okoli 45 odstotkov družin v slovenski Istri potuje v Italijo zaradi obiska sorodnikov, 85 odstotkov jih tam kupuje, skoraj 20 odstotkov jih ima enega ali več članov, ki v sosednji državi opravljajo plačano delo (v enoti Krkavče-Koštabona ta delež presega 45%),

Tabela 2: Funkcionalna struktura posameznih delov istrske "tromeje" po deležih skupnih navedb vzrokov obiska sosednjih obmejnih območij (v %).

Table 2: The functional structure of individual parts of Istria, where three countries meet, according to the proportions of common answers regarding reasons for visiting the neighbouring near-border domains (in %).

a) Skupni deleži navedb motivov obiska sosednjih krajev po območjih izvedbe ankete

Motivi	Italijanski del		Slovenski del		Hrvaški del		Skupaj istrska "tromeja"
	Slovenija	Hrvaška	Italija	Hrvaška	Italija	Slovenija	
obisk sorodnikov	15,1	11,4	25,7	39,9	33,8	26,5	25,4
nakupi	8,0	2,5	53,4	3,1	51,6	50,0	28,1
obisk gostiln	9,5	11,4	0,5	9,6	0,2	1,3	5,4
bencin	29,7	0,0	0,0	0,0	0,9	5,4	6,0
delo	3,8	0,0	11,0	1,6	5,7	5,4	4,6
izlet	31,1	74,7	7,4	43,0	6,7	9,5	28,7
drugo	2,8	0,0	2,0	2,8	1,1	1,9	1,8
SKUPAJ	100	100	100	100	100	100	100

b) Skupne tendenčne motivacije za odhod in prihod iz/v posamezne dele istrske "tromeje"

Motivi	Italijanski del		Slovenski del		Hrvaški del	
	odhodi	prihodi	odhodi	prihodi	odhodi	prihodi
obisk sorodnikov	13,2	29,8	32,8	20,8	30,1	25,6
nakupi	5,2	52,5	28,3	29,0	50,8	2,8
obisk gostiln	10,5	0,3	5,0	5,4	0,7	10,5
bencin	14,9	0,4	0,0	17,6	3,2	0,0
delo	1,9	8,4	6,3	4,6	5,6	0,8
izlet	52,9	7,0	25,2	20,3	8,1	58,9
drugo	1,4	1,6	2,4	2,3	1,5	1,4
SKUPAJ	100	100	100	100	100	100

Vir: lastna raziskava v okviru temeljnega projekta, ki se je izvajal v obdobju 1996–2001

Iz tabele lahko razberemo, da je med intervjuvanimi v italijanskem delu istrske "tromeje" glavni vzrok obiska krajev v Sloveniji kombinacija motivov "izlet" in "oskrbovanje z bencinom", ki skupaj presemeta 60 odstotkov navedb, tema motivoma pa sledijo po pomenu "obisk sorodnikov" (15%), "obisk gostiln" (10%) in "nakupi" (8%); preostala dva motiva zajemata od 3 do 4 odstotke navedb. Povsem drugače je pri motivih obiska krajev na Hrvaškem, kjer daleč prevladuje kategorija "izleta" s 75 odstotkov vseh navedb, pred "obiskom sorodnikov" in "obiskom gostiln", ki imata po 10 odstotkov navedb. Intervjuvani v slovenski Istri gredo v Italijo pretežno po nakupih (skoraj 55% navedb), v manjši meri pa še obiskat sorodnike (okrog 25%), na delo (nad 10%) in izlet (7%). Motiva "izleta" in "obiska sorodnikov" prevladujeta pri vzrokih za pot na Hrvaško (od 40 do 45%), v skromnejši meri pa se jima pridružuje še kategorija "obiska gostiln" (10%). Končno intervjuvani v hrvaškem delu istrske "tromeje" gredo tako v Italijo kot Slovenijo pretežno po nakupih (okoli 50% navedb) in na obisk k sorodnikom (od 25 do 35%), v manjši meri pa tudi na izlet (med 5 in 10%) ali na delo (nad 5%); dodaten motiv, vendar le za pot v Slovenijo, je oskrba z bencinom (nad 5% navedb).

Glede skupnih tendenčnih motivacij za pot izven posameznega dela istrske "tromeje" oziroma vanj pa lahko ugotovimo, da odhajajo iz italijanskega dela obravnavanega obmejnega območja na obisk sosednjih krajev v Sloveniji in na Hrvaškem pretežno zaradi pristočasnih vzrokov (kategorija "izleta" presega skupaj 50 odstotkov navedb), sekundarno pa še zaradi oskrbe z bencinom, obiska sorodnikov in gostiln, medtem ko so med motivi obiska krajev v Italiji pri njihovih sosedih pretežno nakupi (nad 50% navedb) in obisk sorodnikov (30%) ter v manjši meri še delo (nad 8%) in izlet (7%). Prebivalci slovenske Istre potujejo v severno in južno soseščino zaradi kombinacije motivov obiska sorodnikov (nad 30% navedb), nakupov in izleta (nad 25%), medtem ko to območje privablja sosedje zaradi nakupov (skoraj 30% navedb), obiska sorodnikov, izleta (nad 20%) in oskrbe z bencinom (nad 15%). Prebivalce hrvaškega dela istrske "tromeje" privabljajo kraji v Sloveniji in Italiji zlasti zaradi nakupov (nad 50% navedb) in obiska sorodnikov (30%), medtem ko je hrvaška Istra zanimiva za svoje sosedje kot izletniško območje (skoraj 60% navedb), v manjši meri pa še zaradi obiska sorodnikov (nad 25%) in obiska gostiln (nad 10%).

Razmerja med motivi odhoda in prihoda po posameznih območjih istrske "tromeje" nam razkrijejo, da ima italijanski del izrazit suficit pri kategorijah "obisk sorodnikov", "delo" in zlasti "nakupi", deficitaren pa je zlasti pri pristočasnih dejavnostih in nakupu bencina. Slovensko območje izkazuje uravnoteženo razmerje pri kategorijah "nakupi", "obisk gostiln" in "delo", izrazit suficit pri nakupu bencina, deficit pa pri "obisku sorodnikov" in "izletih". Na drugem ekstremu je hrvaško ob-

močje, ki je močno deficitno pri kategorijah "nakupi" in "delo", rahlo deficitno pa tudi pri "obisku sorodnikov" in "bencinu", medtem ko izkazuje opaznejši suficit pri "izletih" in "obisku gostiln". Zaradi tega lahko italijanski del obravnavanega območja opredelimo kot *centralni*, slovenski kot *polperiferni*, hrvaški pa kot *periferni* del istrske "tromeje". Končno izhaja iz povedanega, da pri motivih obiska sosednjih krajev na območju istrske "tromeje" v skupnem pogledu izstopajo trije motivi, ki obsegajo med 25 in 30 odstotkov navedb, in sicer "izlet", "nakupi" in "obisk sorodnikov", medtem ko se preostali motivi gibljejo okrog 5 odstotkov skupnih navedb.

Raziskovanje slovenskih obmejnih območij z uporabo enotne metodologije nam omogoča tudi medsebojne primerjave. Primerjava istrske "tromeje" z goriško obmejno regijo, kjer je bila podrobnejša raziskava opravljena v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja (Bufon, 1995), je posebej zanimiva, saj izkazuje obe območji podobno stopnjo urbaniziranosti, v obeh pa sta prisotni tudi nacionalni manjšini, in sicer slovenska v Italiji na Goriškem in italijanska v obalnem delu slovensko-hrvaške meje. Kljub temu so razmere, intenzivnost in tipologija čezmejnih vezi med obema območjema dokaj različni.

Pri priseljevanju družinskih članov opažamo, da je stopnja mobilnosti večja v Istri, kjer znaša od 58 do 59 odstotkov, kot na Goriškem, kjer se giblje med 43 in 49 odstotkov. Podobno je z izseljevanjem, zlasti na italijanski strani istrskega obmejnega območja, kjer znaša srednji delež družin z izseljenimi družinskimi člani nad 75 odstotkov, medtem ko na slovenski strani isti delež ne presega 50 odstotkov. V teh okvirih se nekako giblje tudi isti delež na goriškem obmejnem območju (45% na italijanski strani in 53% na slovenski strani). V nasprotju z višjo mobilnostjo pa imajo intervjuvani v Istri na sosednji strani meje manj sorodnikov kot vprašani na Goriškem. V povprečju ima sorodnike na drugi strani meje namreč okrog 85 odstotkov vprašanih na goriškem obmejnem območju (80% vprašanih na italijanski strani in 86 odstotkov vprašanih na slovenski strani), vzdolž slovensko-italijanske meje v Istri pa le okrog 65 odstotkov vprašanih, brez večjih razlik med obema deloma. Podobno velja za znanca: te ima na drugi strani meje več kot 90 odstotkov vprašanih na obeh straneh meje na Goriškem, v istrskem delu slovensko-italijanske meje pa med 75 in 80 odstotkov. Na ta način znaša skupna stopnja čezmejne družbene povezanosti na Goriškem skoraj 70 odstotkov, v Istri pa manj kot 60 odstotkov. Temeljna razlika med obema območjema je v tem, da na Goriškem močno izstopajo lokalne vezi, v Istri pa regionalne, ki presega ožji obmejni pas.

Glede funkcionalnih čezmejnih vezi oziroma intenzivnosti čezmejnih stikov so razlike še bolj očitne. Na Goriškem namreč obiskuje kraje na drugi strani meje enkrat tedensko ali pogosteje nad 60 odstotkov, v Istri pa manj kot 15 odstotkov vprašanih. Tu tudi izraziteje prevladujejo obiski ob praznikih ali vikendih (45%), med-

tem ko na Goriškem prevladujejo obiski ob delavnikih (60%). Temu ustrezni so tudi različni motivi obiska krajev na drugi strani meje in s tem funkcionalna struktura posameznih delov slovensko-italijanske meje. V italijanskem delu Istre med navedbami za obisk slovenske strani prevladuje kombinacija motivov "izlet" in "oskrba z bencinom" (okoli 30% navedb), v italijanskem delu Goriške pa "obisk sorodnikov" in "nakupi" (okoli 23%). Med vprašanimi v slovenskem delu Istre pri motivih obiska italijanske strani izrazito prevladuje motiv "nakupov" (54%), ki še bolj izstopa kot na Goriškem (44%); v splošnem pa se motivi ne razlikujejo veliko, še posebno glede obiska sorodnikov, ki obsega od 26 do 27 odstotkov odgovorov na obeh območjih, medtem ko je motiv "dela" v nekoliko večji meri prisoten na Goriškem (14%) kot v slovenski Istri (11%).

Skratka, istrsko obmejno območje je v primerjavi z goriškim demografsko bolj dinamično, vendar je glede čezmejnih vezi tudi veliko bolj tranzitno in ne dosega intenzivnosti lokalnih izmenjav goriškega obmejnega območja. Značilno je tudi, da so tu pred družbeno-kulturnimi v ospredju funkcionalni vidiki čezmejnega obiskovanja, ki potekajo v širšem regionalnem kontekstu in ne le v ožjem obmejnem pasu (Bufon, 2003b). Upoštevajoč še hrvaški del pa postaja istrsko obmejno območje tudi mnogo bolj kompleksno, zaradi česar ga je tudi težko enačiti z drugimi "normalnimi" slovenskimi obmejnimi območji. Specifiko zahodnega, istrskega dela slovensko-hrvaškega obmejnega območja v odnosu do drugih sektorjev vzdolž meje med Slovenijo in Hrvaško so izpostavile še druge raziskave, ki so bile opravljene v 90. letih prejšnjega stoletja (Kržišnik-Bukić, 1999; Ravbar, 1999).

SKLEP: ZGORNJEJADRANSKI OBMEJNI PROSTOR V KONTEKSTU SLOVENSkih OBMEJNIH OBMOČIJ OB VSTOPU SLOVENIJE V SCHENGENSKI PROSTOR

Da bi pridobili boljši vpogled v situacijo slovenskih obmejnih območij ob vstopu Slovenije v schengenski prostor, smo leta 2007 opravili širšo raziskavo, v katero smo zajeli vse slovenske obmejne sektorje in na tem območju opravili telefonsko anketo, ki je zajela okrog tisoč respondentov (Bufon, 2008a). Za namene tega sestavka je posebej zanimiva primerjava med južnim (istrsko-kraškimi) sektorjem slovensko-italijanske meje ter zahodnim (istrskim) delom slovensko-hrvaške meje. Na vprašanje, ali vstop Slovenije v schengenski prostor predstavlja priložnost ali grožnjo, je prvo opcijo podprlo 60 odstotkov vprašanih ob meji z Italijo in 55 odstotkov vprašanih ob meji s Hrvaško, drugo pa 17 odstotkov vprašanih ob meji z Italijo in 20 odstotkov vprašanih ob meji s Hrvaško. Še bolj različne so bile ocene razvoja odnosov s sosednjimi državami po vstopu Slovenije v EU. Vprašani ob meji z Italijo so menili, da so odnosi s to državo ostali nespremenjeni (51%) oziroma da so se izboljšali (36%), vprašani ob meji s Hrvaško pa so bili

mnenja, da so se odnosi do te države poslabšali (65%) oziroma ostali nespremenjeni (29%). Diametralno nasprotna so tudi pričakovanja glede učinkov vstopa Slovenije v schengenski prostor na razvoj čezmejnih odnosov: anketirani ob meji z Italijo večinoma pričakujejo izboljšanje (51%), anketirani ob meji s Hrvaško pa poslabšanje (53%).

Kljub tem razlikam v percepciji sprememb na ravni "makrostrukture" pa so potenciali čezmejne povezanosti v obeh mejnih sektorjih dokaj sorodni. Tako vprašani na meji z Italijo kot vprašani na meji s Hrvaško izkazujejo isto mero družbene čezmejne povezanosti na podlagi deleža oseb, ki so navedle, da imajo znance na drugi strani meje (83%), kar predstavlja za goriškim mejnim sektorjem najvišje deleže med vsemi slovenskimi mejnimi sektorji. Glede znanja jezika sosedov je situacija podobno ugodna: med vprašanimi vzdolž južnega dela slovensko-italijanske meje razume ali govori hrvaško 83 odstotkov, italijansko pa 74 odstotkov; med vprašanimi vzdolž zahodnega dela slovensko-hrvaške meje pa razume ali govori hrvaško 95 odstotkov, italijansko pa 73 odstotkov. Večjezična naravnost prebivalstva na tem območju je bistveno višja kakor v drugih slovenskih mejnih sektorjih in mu omogoča, da tudi v večji meri aktivno spremlja različne medije iz sosednjih držav. Tako anketirani ob meji z Italijo kot anketirani ob meji s Hrvaško najbolj sledijo italijanskim TV programom (78% oziroma 73%), redno pa spremljajo tudi hrvaške TV programe (50% oziroma 55%) in italijanske radijske programe (44% oziroma 29%).

Glede čezmejne mobilnosti je opaziti, da je ta rahlo nižja med vprašanimi ob meji z Italijo kakor pa med vprašanimi na meji s Hrvaško. V južnem delu slovensko-italijanske meje dnevno do tedensko obiskuje kraje v Italiji 9 odstotkov, kraje na Hrvaškem pa 3 odstotki vprašanih, medtem ko v zahodnem delu slovensko-hrvaške meje dnevno do tedensko obiskuje kraje v Italiji 13 odstotkov, kraje na Hrvaškem pa 5 odstotkov vprašanih. V obeh mejnih sektorjih so tudi mesečni obiski pretežno usmerjeni v Italijo (to pogostost obiska krajev v Italiji je navedlo 29 odstotkov vprašanih ob meji z Italijo in 37 odstotkov vprašanih ob meji s Hrvaško), medtem ko kraje na Hrvaškem z mesečno frekvenco obiskuje 12 odstotkov vprašanih ob meji z Italijo in 15 odstotkov vprašanih ob meji s Hrvaško.

Nadalje smo poskusili na podlagi različnih spremenljivk izdelati sintetično primerjavo čezmejne povezanosti med posameznimi slovenskimi mejnimi sektorji. Z *indeksom čezmejnega pričakovanja* (IČP) smo izdelali srednjo vrednost deležev respondentov, ki so menili, da (1) predstavlja ukinjanje notranjih meja v EU veliko ali zelo veliko priložnost; (2) bo ukinjanje notranjih meja v EU povečalo čezmejno sodelovanje; (3) so se čezmejne vezi po vstopu Slovenije v EU izboljšale; in (4) se bodo čezmejne vezi po vstopu Slovenije v schengenski prostor izboljšale. Ob povprečni vrednosti tega indeksa

za vse slovenske mejne sektorje (48,6) je izkazoval slednji za istrsko-kraški mejni sektor z Italijo vrednost 52,4, za zahodni mejni sektor s Hrvaško pa 34,7. *Indeks potencialne čezmejne povezanosti* (IPČP) izraža srednjo vrednost med deleži respondentov, ki (1) imajo znanca na drugi strani meje; (2) delajo na drugi strani meje; (3) poznajo osebo iz tujine, ki je kupila bivališče na obmejnem območju; (4) sodi, da obmejno območje obiskujejo izletniki iz sosednje države; in (5) hodi na izlete v sosednje kraje. Ob povprečni vrednosti tega indeksa za vse slovenske mejne sektorje (57,4) je izkazoval slednji za istrsko-kraški mejni sektor z Italijo vrednost 60,2, za zahodni mejni sektor s Hrvaško pa 58,4. *Indeks družbeno-kulturno afinitete* (IDKA) izraža srednjo vrednost med deleži respondentov, ki (1) aktivno obvladajo jezik sosedja; (2) aktivno in pasivno obvladujejo jezik sosedja; (3) spremlja TV programe iz sosednje države; (4) spremlja radijske programe iz sosednje države; in (5) spremlja tisk iz sosednje države. Ob povprečni vrednosti tega indeksa za vse slovenske mejne sektorje (48,7) je izkazoval slednji za istrsko-kraški mejni sektor z Italijo vrednost 63,3, za zahodni mejni sektor s Hrvaško pa 57,1. *Indeks funkcionalne čezmejne povezanosti* (IFČP) izraža srednjo vrednost med deleži respondentov, ki (1) dnevno ali tedensko obiskuje sosednje kraje; (2) dela v sosednjih krajih; (3) opravlja nakupe v sosednjih krajih; (4) obiskuje sorodnike ali znanca v sosednjih krajih; (5) obiskuje kulturne prireditve v sosednjih krajih; in (6) obiskuje gostilne v sosednjih krajih. Ob povprečni vrednosti tega indeksa za vse slovenske mejne sektorje (15,9) je izkazoval slednji za istrsko-kraški mejni sektor z Italijo vrednost 16,1, za zahodni mejni sektor s Hrvaško pa 13,8.

Najbolj sintetično intenzivnost čezmejnih vezi izraža *skupni srednji indeks čezmejne povezanosti* (SSIČP), ki predstavlja srednjo vrednost zgoraj navedenih indeksov. Ob povprečni vrednosti tega indeksa za vse slovenske mejne sektorje (42,6) je izkazoval slednji za istrsko-kraški mejni sektor z Italijo vrednost 48,0, za zahodni mejni sektor s Hrvaško pa 41,0. Na ta način se istrsko-kraški mejni sektor ob meji z Italijo uvršča kar na drugo mesto glede na skupno "mero" čezmejne povezanosti, in sicer takoj za goriškim mejnim sektorjem vzdolž iste meje, ki je dosegel vrednost SSIČP 50,0, medtem ko se zahodni mejni sektor ob slovensko-hrvaški meji uvršča na deseto mesto med skupaj trinajstimi slovenskimi mejnimi sektorji, in sicer pred koroško-podravskim mejnim sektorjem ob meji z Avstrijo, severozahodnim mejnim sektorjem na meji z Madžarsko in gorenjskim mejnim sektorjem na meji z Avstrijo, ki med vsemi slovenskimi obmejnimi območji izkazuje najmanjšo mero čezmejne povezanosti. V primerjavi z drugimi mejnimi sektorji ob meji z Italijo dosega istrsko-kraški mejni sektor najvišji IČP in IDKA, a najnižji IPČP, medtem ko dosega zahodni mejni sektor ob meji s Hrvaško v odnosu do drugih obmejnih območij ob tej meji najvišji IPČP, a najnižji IČP in IDKA.

Tabela 3: Sintetične mere čezmejne povezanosti za slovenska obmejna območja v zgornjem Jadranu v odnosu do povprečnih vrednosti za vsa slovenska obmejna območja.

Table 3: Synthetic measures of trans-border association for Slovene border regions in the Upper Adriatic in relation to average values for all Slovene border regions.

	IČP	IPČP	IDKA	IFČP	SSIČP
Istra/ Kras (I)	52,4	60,2	63,3	16,1	48,0
Zahod (CRO)	34,7	58,4	57,1	13,8	41,0
Skupaj obmejna območja (SLO)	48,6	57,4	48,7	15,9	42,6

Vir: lastna raziskava v okviru temeljnega projekta, ki se izvaja v obdobju 2007–2009

Razlike med obema obmejnima območjema zadevajo predvsem nižja pričakovanja glede prihodnjega razvoja čezmejnih odnosov in manjšo stopnjo funkcionalne čezmejne povezanosti, ki opredeljujejo zahodni mejni sektor ob meji s Hrvaško v odnosu do istrsko-kraškega mejnega sektorja ob meji z Italijo, kar tudi pričča o negativnih učinkih političnogeografskih transformacij v prvotno skupnem ali sorodnem družbenogeografskem okolju in posledični diferenciaciji obmejnih sektorjev ne glede na sorazmerno visoko mero družbeno-kulturne afinitete, ki še vedno označuje obe obravnavani obmejni območji. V tej luči gre razumeti tudi težnje po družbeni in prostorski divergenci, ki opredeljujejo pretekle in sedanje državno naravnane politike v odnosu do sosednjih držav, ter težnje po družbeni in prostorski konvergenci, ki izhajajo predvsem iz situacij družbeno-kulturne afinitete in družbeno-ekonomske soodvisnosti obmejnega prebivalstva. Vse to kaže, da moramo obmejnemu prostoru zagotoviti tiste institucionalne in upravne ureditve, ki bodo obmejnemu prebivalstvu omogočile uspešno razreševanje lastnih razvojnih problemov ob upoštevanju kompleksne družbene strukture zgornjejadranskega območja ter v perspektivi njegove ponovne ali boljše družbene in prostorske reintegracije.

Prav tiste obmejne regije, v katerih prebivalstvo obeh strani meje izkazuje skupno ali sorodno regionalno pripadnost, skupno ali sorodno etnično in jezikovno strukturo (največkrat na multikulturni podlagi) ter skupno ali sorodno zgodovinsko ozadje, se danes v Evropi javljajo kot tisti povezovalni člen, ki lahko v najbolj naravni obliki in na najbolj učinkovit način prispevajo k razvoju tesnejših čezmejnih vezi in s tem k uspešnejši mednarodni integraciji, saj se v okviru teh regij posamezna obmejna območja po eni strani navezujejo na matično državo, po drugi pa predstavljajo zaradi številnih sorodnosti s sosednjim obmejnimi območjem že pravo prehodno ali "povezovalno" cono (Bufon, 2008b). Ali bo zgornji Jadran postal prostor koeksistence ali konflikta pa

ni toliko odvisno od lokalnih dejavnikov, ki izražajo dobre potenciale družbenega povezovanja, kolikor od državnih politik, ki so v bližnji preteklosti njegovo multikulturno podobo želele "normirati" v skladu z lastnimi nacionalnimi "standardi". To "držo" pa v marsikaterem pogledu ohranjajo še danes in s tem zavirajo udeležanje evropskih integracijskih procesov ter nove paradigme "združenosti v različnosti" v regiji. Prav čas po vstopu

Slovenije v EU in schengenski prostor ter pristopnih pogajanj Hrvaške za članstvo v EU bi lahko predstavljal odlično priložnost za revidiranje dosedanjih državnih politik in bi območju zgornjega Jadrana lahko ponudil nov, "alternativni" model integriranega večnivojskega upravljanja. Razvojni historiat in sedanja družbena struktura območja nas namreč opozarjata, da je to vendarle prostor, ki ga je veliko lažje povezovati kakor pa deliti.

UPPER ADRIATIC: A SITE OF CONFLICT OR COEXISTENCE?

Milan BUFON

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: milan.bufon@upr.si

SUMMARY

When considering the Upper Adriatic, the meeting point of three countries: Italy, Slovenia and Croatia at this point in time, an important fact needs to be acknowledged – the historic fate of this area has basically been determined by the relationship between the ethnical and political border. In this particular area the two borders normally do not coincide and had been perpendicular or parallel to one another in different historical periods. Several contradictory tendencies towards the adapting of social structure and social systems to the current political organization of space can be discerned in the process of politically-geographical transformations in the area discussed. On one hand, particularly on the local scale, there are tendencies to normalize and functionally organize the trans-border communication and socially-cultural and socially-economic structures. On the other hand, particularly on the scale of state relations, there are tendencies to preserve the state of tension and the air of restriction around the border. This has led to a considerable discrepancy between the intensity of functional trans-border connections, which have gradually developed between the two sides, and the scarcity and reservedness of institutional trans-border associations, which have only started to develop after the Treaty of Osimo was signed in 1975. The fact that "the spirit of Osimo" did not develop and strengthen after the proclamation of independence of Slovenia in 1991, its entry into the EU in 2004 and the acceptance among the Schengen countries in 2007 is rather unusual. Despite the existence of intensive and functional trans-border associations of the population residing near the border, the neighboring countries in the area of Upper Adriatic did not manage to devise any new initiatives concerning institutional integration. Furthermore, along with the break in communication between Slovenia and Italy, a deterioration of relations between Slovenia and Croatia occurred because of unresolved petty disputes concerning the border. However, the rather unfavorable state of relations between the states is not reflected in the actual situation in the field. The research performed so far indicates that there is a quite distinct trans-border interdependence of the population residing near the border. Nevertheless, the current politically-geographical transformations have generated certain differences between the Slovene-Italian border and the Slovene-Croatian border, particularly in the scope of lowering expectations with respect to further development of trans-border relations and lower level of functional trans-border association characterizing the western border sector of the Slovene-Croatian border when compared to the Istrian-Karstic border section of the Slovene-Italian border. This fact reflects the negative effects of transformations in this formerly unified or correlated socially-geographical area and the consequential differentiation of border sectors regardless of the relatively high level of socially-cultural affinity, which still characterizes both border regions. This provides grounds for understanding the simultaneous occurrence of tendencies towards social and spatial divergence, characterizing the relationship of past and present-day state-oriented politicians in relation to their neighboring countries, and tendencies towards social and spatial convergence, originating primarily from the socially-cultural affinity and socially-economic interdependence of the population residing near the border. The above demonstrates that border regions should be granted an institutional and legal status that will enable the population of these regions to successfully resolve their own developmental problems while considering the complex social structure of the Upper Adriatic in the perspective of renewing or improving the spatial integration or reducing the level of potential conflict. Developmental history and the current social structure suggest that this region is indeed much easier to interconnect than to divide.

Key words: Upper Adriatic, political geography, trans-border relations

LITERATURA

- Bufon, M. (1992):** Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost – obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah ob primeru Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini. Trst, ZTT.
- Bufon, M. (1993):** Istra – novi problemi starih regij. *Annales*, 3, 93. Koper, 197–202.
- Bufon, M. (1995):** Prostor, meje, ljudje – razvoj pre-komejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem. Trst, SLORI-ZIFF.
- Bufon, M. (1997):** Geopolitical and ethnic transformations in the Upper Adriatic between conflicts and integration perspectives. *Annales*, 10, 97. Koper, 295–306.
- Bufon, M. (2001):** Oblikovanje čezmejnih vezi na tro-meji med Slovenijo, Hrvaško in Italijo v Istri. Dela 16 – Socialnogeografska problematika obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji. Ljubljana, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 39–60.
- Bufon, M. (2002):** Confini, identità' ed integrazione – nuove prospettive per l'Alto Adriatico. Trieste, SLORI.
- Bufon, M. (2003a):** Minorities, regional transformation and integration in borderlands – a case study. *Annales*, 13, 2003, 1. Koper, 1–8.
- Bufon, M. (2003b):** Cross-border cooperation in the Upper Adriatic. V: Anderson, J., O'Dowd, L. in Wilson, T.M. (ur.): *New Borders for a Changing Europe*. London, Frank Cass, 177–196.
- Bufon, M. (2005):** Političnogeografski učinki Mirovnega sporazuma in Londonskega memoranduma na slovensko-italijansko obmejno območje. V: Pirjevec, J. et al. (ur.): *Vojna in mir na Primorskem – od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*. Koper, *Annales*, 339–356.
- Bufon, M. (2008a):** Na obrobju ali v osredju? Slovenska obmejna območja pred izzivi evropskega povezovanja. Koper, *Annales*.
- Bufon, M. (2008b):** Medkulturni dialog in evropska območja družbenega in kulturnega stika. *Annales*, 18, 2008, 1. Koper, 79–88.
- Bufon, M. in Minghi, J. (2000):** The Upper Adriatic borderland – from conflict to harmony. *GeoJournal* 52, 2. Dordrecht, 119–127.
- Darovec, D. (2008):** Kratka zgodovina Istre. Koper, *Annales*.
- Klemenčič, V., Bufon, M. (1991):** Geographic problems of frontier regions – the case of the Italo-Yugoslav border landscape. V: Rumley, D., Minghi, J. V. (ur.): *The Geography of Border Landscapes*. London, Routledge, 86–104.
- Kržišnik-Bukić, V. (ed.) (1999):** Slovensko-hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji. Ljubljana, INV.
- Moodie, A. E. (1950):** Some new boundary problems in the Julian March. *Transactions*, 16. London, 83–93.
- Perselli, G. (1993):** I censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936. *Etnia IV*. Rovigno, Centro di Ricerche Storiche.
- Ravbar, M. et al. (1999):** Border Areas in Slovenia along the Slovenian-Croatian Border. V: Špes, M. (ur.): *Nove možnosti podeželja*. *Geographica Slovenica* 31. Ljubljana, Inštitut za geografijo, 11–92.
- Schiffner, C. (1946):** La Venezia Giulia – saggio di una carta dei limiti nazionali italo-jugoslavi. Roma.
- Volk, S. (2004):** Esuli a Trieste – bonifica nazionale e rafforzamento dell'italianità sul confine orientale. Udine, Kappa Vu.